

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺԱՊԱՐԱՆԻ ԿԱՐԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱՅԼՆ

ԲԱԺՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ամբողջ 32րդ տարեշրջանի (1916 օգոստոս-1917 յուլիս բաժնորգադին է 20 ֆրանգ. Թիւրքիայի և Պարսկաստանի համար 10 ֆրանգ, ԿԱՆԻՍՏԱՆԻ Ամսական բաժնորգադին է 2 ֆրանգ. Թիւրքիայի և Պարսկաստանի համար 1 ֆրանգ. Կամակ կամ զրամ զրկել այս հասցեով.

M. PORTOUKALIAN
Directeur du journal Armenia
MARSEILLE (France)

ԼԲ ՏԱՐԻ
ԹԻՒՆ 16

1916 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 15 ԴԷ.
(2. Տ. 1916 Նոյեմբեր 2)

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Խմբագրութիւնը եթէ հարկ համարի, համառօտելով և կամ մասամբ միայն կը հրատարակէ իրեն զրկուած գրութիւնները: Պարտաւոր է վերադարձունել չհրատարակուած ձեռագիրները: Ծանուցումներ կընդունուին հայերէն և ֆրանսերէն լեզուով: Ծանուցման 1 միջակ գիրը 1 սանդիւմ կարժէ. 1 զլխագիրը 2 սանդիւմ:

Les annonces en français et en arménien sont reçues au bureau de la Rédaction: Place Alexandre-Labadié, 17

ԲՈՂԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Կարեւոր ազդ. — Հայկական խնդիրը եւ պ. Նօէլ Պրքադըն. Ֆրանսան եւ Հայերը. Ֆրանսացի մտաւորականներու համակարգի ցոյցը Հայութեան. — Կ. պօլսէն իզմիր-Տիգրանակերտ. — Կարգիմալ Մէրսիսի հովուական թուղթը. — Ռուս զօրքանակը Թիւրքմանիստանի մէջ. — Տեղական. — Ամերիկայի Սիւս-ցետալ-Նամանգները Նախագահը. — Պատերազմական լուրեր. — Նամականութիւն. — Ծանուցումներ. — Բանասիրական (Երազմսերիս Թաղումը):

ԿԱՐԵԻՐԱՐ ԱԶԴ

Թէեւ թաղի խորագրով ման առաջնայան և պատերազմի հետեւնքն եւ զոյ ալ զմտաւորութիւններէ պատ. ճառով գիրքերի գիները թանկա. նախ վրայ են, բայց մենք մեր հրաւարակած գրքայիններէ գիները միւ. նոյն կը թողունք և տարածման նպատակով մեծ քանակութեամբ առնելու զոյդերին գիրքութիւն տալու համար կարեւոր գեղջեր ալ կընենք:

Կը փանք նոյնը պահել նաեւ Արմէնիայի բաժնորգադինը ներկայ աշխարհուեր պատերազմի ամբողջ տնտեսութեան միջոցին. միայն թէ ցանկայի է որ մեր այն ընթերցողներ որոնք Արմէնիայի գաղութարկներ և ուղղութեան օգտակարութիւնը ըմբռնելու չափ հասունցած են արգէն, իրենք ալ իրենց կողմէ մեր գործին ոյժ տաւած յինչու համար պարտք զպան Արմէնիան տարածել իրենց ծառայութիւններին մէջ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ
ԵՒ Պ. ՆՕԷԼ ՊՐԵՍՏԻՐԸ

Լոնտոն, 2 Նոյեմբեր 916

Լոնտոնի Lyceum Clubի Աշխարհաւորական բաժնի հրաւերով բարձր. մենկական պ. Նօէլ Պրքադըն, մեր յայտնի բարեկամը, այսօր խօսեց հայկական խնդրի անցեալի և ներկայի մասին. հայոց պատմութեան մասին խօսելով նա սկսեց Տիգրան Բ-ի օրէն, երբ մենք հայերս իրիւ մի քաղաքակիրթ և հզօր պետութիւն կը կոսէինք. հոսիս օտնձգութիւններէ զէժ, այն ժամանակ երբ իրենց

հրկիր Անգլիա և Եւրոպա հպտակ էին հասնելուն կայսրութեան և կը գտնուէին վայրենի զրութեան մէջ, զօրկ ազգային կամ մտաւորական սեւէ գործունէութենէ: Պ. Պրքադըն աչքէ անցաւ մեր 2000 տարւան պատմութիւնը, ապա մտաւ գլխաւոր զիծերը. նա կը կարծէ որ խորհրդաւոր և անբացատրելի մի ուղիք. գաղանկութիւն կարմիր թելով անցած է մեր պատմութեան միջով, և թէ մենք հայերս անընդունակ եղած ենք, գուցէ մեր քաղաքական զրգազգ հանգամանքներէ հետեւնքով, չէզքայանելու այդ ճակատագրական քայքայող զիծը: Անգլիացիք գտնուած են երջանկութեան և բազմաւորութեան մէկ ծայրակէտին վրայ. իսկ հայերը իրենց զմաղղութեամբ և կրած հալածանքներով հակադիր ծայրակէտին վրայ: Ամենէն աւելի հետաքրքրականը ի հարկէ պ. Պրքադընի հայեացքներէ այն մասն էր որ կը շօշափէր հայկական խնդիրը: Նա ներկայացուց Թիւրքիան բաժա. ներս զանազան ծրագիրները: Անցեալ դարու 30ական թուականին ռուսական առաջարկը՝ ուղղուած Ֆրանսային, Անգլիային, Աւստրիային և Սպանիային՝ բաժանելու Թիւրքիան և միանգամ ընդ միշտ վերջ տալու այդ անարգ բռնակալութեան տակայն Անգլիա հակառակեց այդ առաջարկին՝ Թիւրքիայի ամբողջականութիւնը նկատելով իբրեւ հիմնա. քար Բրիտանական Արեւելեան շահերի պաշտպանութեան: 1853ին, խոր. մի պատերազմի նախօրեակին, Չար Նիկոլա Ա. առաջարկեց Անգլիային ուղղակի բաժանել թիւրք կայսրութիւնը և ազատել քրիստոնեաներն այդ լուծէն. սակայն Անգլիա և Ֆրանսա կտակածելով ռուսական առաջին միջամտութիւնէն և Թիւրքիայի գործերին մէջ անոր ազդեցութեան զօրանալէն, միացան Թիւրքիային, առաջ բերին խոր մի պատերազմը և ի դեռի հանեցին ռուսական ծրագիրը: Լորդ Ալբերտինի պահպանողական կառավարութիւնը յոյս ունէր բարեւորագոյնների ճանապարհով բարեւորութեան քրիստոնեաների կացութիւնը Թիւրքիոյ մէջ:

Դարձեալ 1877-78ին Ռուսաստանը զրաւեցէր զրաւեցէր և կը պնդէր որ ռուսական զօրքեր տիրապետեն հայկական նահանգներին մէջ, մինչև որ Թիւրքիա իրականացնէր իսկական բարեկարգումներ և Լորդ Ալբերտինին տրուած խոստումները. բայց, աւելցաւ պ. Պրքադըն առանձին չեղտով, մենք Անգլիացիք քաջութիւն պէտք է ունենանք խոստովանելու ճշմարտութիւնը որ Լորդ Պիքընֆիլդի տի պահպանողական կառավարութիւնը նորէն արգելք եղաւ իսկական բարեկարգումների գործադրման: Ռուսերը ստիպուեցան իրենց զօրքը հեռացնել Երզրումէն և Բայազետէն, հայերուն կրկին թողնելով Թիւրք բռնակալութեան ներքեւ: Եւրոպական համալսարան տանձնեց հալածանքի բարեկարգումների հոգը, ինչ որ կը նշանակէր ազգայնական համար. մինչդեռ Ռուսաստանի զինուորական զրաւումը կարող էր ներմուծել բարեկարգումներ հայաստանի մէջ, Պիքընֆիլդի վեհաժողովէն անմիջապէս յետոյ զուրա եկաւ պ. Կլաւտոնովի Պիքընֆիլդի կառավարութեան զէժ, տապալեց այդ պահպանողական դահլիճը, և արտաքին գործերի նախարար Լորդ Կրէնվիլին հետ համախորհուրդ աշխատեց ապահովել Ռուսաստանի գործակցութիւնը հայերի գրութեան բարեկարգման համար: Սակայն այս անգամ հայկական բարեկարգումների ծրագրին զէժ գորս եկաւ Պիքմաքը: Եւրոպական կօնս. ռիպլիկարութեան յաջորդեցին 90ա. կան թուականի կտորածները և ա. նոյն յաջորդող անսովոր հալածանքները:

Յենուելով 1913 թ. հայաստանի մէջ իր կատարած ուղեորութիւնէն տալածաւ ազատութիւններին վրայ. պ. Պրքադըն առաջ որ հրաշարի է հայ ազգի ֆիզիքական, հոգեկան և տնտեսական արագ վերակենդանացման պատկերը — բարոյական յատկութիւններ որոնք եղած են միակ գաղանկը անոր ֆիզիքական ազգային զոյութեան՝ հակառակ դարաւոր ճշմունքների և հալածանքների:

1913-14ի բարեկարգումների ծրագրին ակնարկելէ, 1915ի սարսափ

ների մասին խօսելէ յետոյ, պ. Պրքադըն առաջ. «Հայերը մեր փոքր զաւնակիցներն են. մենք յաճախ խօսած և լսած ենք Պիքմաքի, Մերսիսի կային՝ զաւնակիցների գաղտնի մատուցած ծառայութիւնների մասին: Սակայն հայերը առանց ունենալու իրենց սեփական կառավարութիւն, բոլորապէս հաստատուած թեմաւոր նախարարական մեր գաղտնի հաղորդումով կոտորուած ռուսական բանակների շարքերի մէջ, կովկասեան քաջարի բանակը որ Մեծ Դուքս Նիկոլայի զինակալութեամբ զրաւած է ամբողջ Տաճկահայաստանը, կը բաղկանայ ոչ միայն Ռուսներէ, այլ մեծ մասամբ հայերէ. այդ բանակների մեծագոյն մասը կը կազմեն կովկասի հայերը: Մինչք Ռուսներն օգնեցին տարով նաեւ բազմաթիւ կառավարական վաշտեր և արժաւ կազմակերպուած զօրաբաժիններ: Եւրոպականների գաղտնի ի նպատակ մատուցած այդ ծառայութիւնների համար, հայ ազգը կրեց զերազոյն զոհաբերութիւնը, որ ոչ մի կերպով չէ կրած ուրիշ սեւէ զաւնակից ազգ: Այժմ զժառար է ստիկ թէ ի՞նչպէս կը լուծուի հայկական խնդիրը, վերջացուց Պ. Պրքադըն. սակայն կրկին չեղտեց որ հայ ազգը, հակառակ իր կառավարութեան չունենալուն, այս պատերազմի մէջ եղած է մեր զաւնակիցը:»

Պ. Նօէլ Պրքադընէն յետոյ խօսեց վերապառ հարօրը Պրքադըն, վերջերս հայաստանի մէջ մեր միասին կատարած ուղեորութեան մասին: Մոզական պատկերների օգնութեամբ նա վառ գոյներով ցոյց տուաւ առճակոյց գաղթականների անցեալ և ներկայ զրաւութիւնը, նպատակ գործի կազմակերպութիւնը և զէպի աւելանալու հայրենիք վերադարձող զաղթականների ներկայացուցած սրտազրաւ պատկերներ, ինչպէս նաեւ Թիֆլիսի, Երևանի, Երզրումի և վանի մէջ պատուապարտած հայ սրբերի և սրբանոցների նկարները: Վերապառ Պրքադըն կոչ կարգաց որ հայաստանի բարեկամները վերանային մի ուսից ճիշդ, փրկելու համար հաղորաւոր հայ սրբերի կեանքը:

Չլուրի նախադաս օր. Բոլըն Պրքադըն

ըր բանախօսներին չհորհակալութիւն
յայտնելէ յետոյ, աւելցուց որ ինք
լամ ի 35.000 հայ որբեր թող-
ւած են անխնամ: Նա երկրորդեց
Պ. Պրքազընի կողմ ի նպատակ հայ
որբերին՝ փրկելու այդ դժբախտ սե-
րունդը որ պէտք է հիւսք գնէ ար-
եան լճերէ վերածնունդ հայաստա-
նին: Հայ գաղութի կողմէն չհոր-
հակալութիւն յայտնեց զնպատակ
Մարգար կրէկըրի, Ներկայ էին մեծ
թուով Անգլիացի և Հնդկահայ աւ-
կիներ և օրիորդներ:

Թէյ խմելու ժամանակ մենք կը
խօսէինք Նոէի Պրքազընի յայտնած
մտքերի մասին որուն ներկայ էր և
ինքը: Տիրոջ ապաւորութիւնը այն է
որ երբ մօտենայ պատերազմի վախ-
ճանը և գումարուի հաշտութեան մեծ
վեհածոյութիւն, կոտոր պետութիւննե-
րը կանխապէս այնչափ վիճելի խնդ-
րներ կը դրոշմեն մէջ որ անհնար
կարող են մօտեցնել հայկական խնդի-
րը: Հայերիս վրայ այս րոպէին կը
ծանրանայ մի էական և լուրջ պար-
տաւորութիւն: Որպէս ինքնագոհ
զաշնակիցներ մենք պէտք է մօտե-
նանք Արեւելեան Քրիստոնեաների
ապաւորարար Մեծն Ռատաստանին,
ինչպէս ամբողջացնել իր պատմա-
կան որբազան աստիճանութեան վեր-
ջին արտօնածը - Հայաստանի ա-
զատագրութիւնը անկախ լուծից,
այնպէս ինչպէս որ Ռատաստանը քրիս-
տոնէն առաջ զօրեղ զօրութեամբ իր
Սերիտիայի և ապերախ Պաղարիսի
վերաբերմամբ: Իսկ Անգլիային մենք
պէտք է յիշեցնենք անոր *lèse-huma-
nité* և մի եղական ոճրի մօտեցող
անցեալի մասին: Լուրջ Պրքազըն,
Ռիչիլըն և արիւնք քաջութիւն ու-
նեցած են զանազան ստիճաններով յայ-
տարարելու Անգլիայի խաղաղարար
ընթացքը առանձնապէս 1853ին և
1878ին: Եթէ Հայերս անմիջապէս
չարժանանանք այն կազմակերպութեամբ
և լրջութեամբ ինչպէս սկսած են կա-
ռավարութիւն ունեցող Սերբեր, հա-

րաւային Սլաւներ, Չեխեր և Լեհեր,
պ. Պրքազընի ասած ի պէս՝ Եւրոպա-
կարող է վերջին րոպէին մօտեցնել հայ-
կական հարցը: Գերագոյնցապէս գը-
նահատելով մէկտեղ հայկական պատ-
ւիրակութեան անխնայ և բեղմնաւոր
գործունէութիւնը, պէտք է անտե-
սել մեզմէ աւելի շատ գորտաւոր կաղ-
մակերպութեամբ և ազդեցիկ կառավա-
րութիւններին ընթացքը, սկսած Գեր-
մանացիներէ մինչև Սերբեր և Չե-
խեր, որոնք կը թնայ գիտական և
հիմնաւոր բրթակախաղի ոյժին, ա-
մէն ճիգ կը թափեն՝ քաղաքակիրթ
աշխարհի կարծիքին ներկայացնելու
իրենց գաղափարը: Մենք կապրինք մի
այնպիսի ժամանակ երբ պէտք է քիչ
ստիւլ լայց շատ մօտեցնել և գործել:
Թէև տարբեր են մեր քաղաքական
և աշխարհագրական պայմանները
Լեհերի կամ Սերբերի գրութեան,
սակայն եթէ հասկենք անոնց սրբե-
զրած եղանակներին, մենք անմիջա-
պէս կը տեսնենք մեր ողբալի՝ կրա-
ւորականութիւնը լինել-չլինելու այս
օրերին:

Մեծ րոպէս արտօնութիւն կը լինէր
մեզ համար եթէ շարունակելով կառ-
չիլ մեր ներկայ աշխարհահայեացքնե-
րին, քաղաքական և ընկերական հաս-
կացողութիւններին, չհարկադրուինք
զղջալ մեր մօտիկ անցեալի վրայ:
Գուցէ կատարուած իրողութեանէն
յետոյ մենք սկսինք շարժիլ և սրբե-
զրել ազգու միջոցներ երբ արդէն
շատ ուշ է:

Ա. Բ. Մ. Ս. Ս. Ս. Ս. Ս. Ս.

ՅԻՄՆՈՒՆ ԵՒ ՀՅՅԵՐԸ

Վար նահանգի ծերակուտական Տիար
Լուի Մարտին (M. Louis Martin, séna-
teur du Var) վաւերագրեցով հաստատ-
ւած նամակ մը գրեց եր Ֆրանսայի վար-
չապետ և արտաքին գործերի նախարար
Տ. Պրիսմին, Հայաստանի կացութեան և
ստատականքներին վերաբերելով: Նամակի
մէջ կը հարցնէր թէ կատարուած բոլոր
ցոյցներէն յետոյ, չկարձէ՞ր որ ժամանակը
հասած է, իբրեւ կառավարութեան պետ և

արտաքին գործերի նախարար, արտասա-
նելու կազմուելի խօսքեր, ինչպէս քրտն է
Անգլիան, որոնք պիտի երթան ծանուցա-
նել հաւանական Հայերին, թէ մօտ է ի-
րենց ազատութեան և զահիճների պատ-
ժապետն օրը:

Վարչապետ Տ. Պրիսմին պատասխանած
է Տ. Լուի Մարտինին, հետեւեալ նամակով:
Տիար ծերակուտական,
Ինչպէս կը յայտարարէք ձեր նա-
մակի մէջ զոր բարեհաճած էիք ինձ
ուղղել Հայերի կացութեան նկատ-
մամբ: Ֆրանսան մօտեցնելով իր սեփա-
կան փորձանքները, մասնակցած է
Հայերին դէմ գործադրուած վայ-
րագութիւններին համար քաղաքա-
կիրթ ազգերի զգացած ցաւալին
յուզումին: Այն իր երկրի վրայ ոչ-
զինւորական ժողովուրդին դէմ գործ-
ւած ոճիրների մասին մօտեցնելով դար-
ձուց աչքը պահ մը, իր գլխի վրայ
յարգանքն ընծայելու համար իրա-
ւունքի և արդարութեան այդ միւս
մարտիրոսներին: Հանրապետութեան
կառավարութիւնը պարտք համարեց
հանդիսական պարագաների մէջ նշա-
ւակել Երիտասարդ Թիւրքերի ոճիր-
ները և մարդկային խղճի գաղափարա-
նին յանձնել անոնց հրէշային ծրա-
դիրը ամբողջ ցեղի մը բնաջնջման
յառաջդիմութիւնը և քաղաքակրթ-
ութիւնը սիրելուն համար յանցա-
ւոր կը նկատեն: Չէ՞րպէս պետութիւն-
ներին մօտ ֆրանսայի ունեցած ներ-
կայացուցիչները ստացան բոլոր այն
վաւերագրիները որոնք իրենց գիւ-
րութիւն կառային իրենց շրջանակի
մէջ ծանօթացնելու տեղի ունեցած
սոսկալի անցքերը: Ի պատիւ մարդ-
կութեան, պէտք է յուսանք թէ այն
զարգացկոտ բողբները որ այդ պե-
տութիւններէ մէջ քանին արդէն ը-
րած են կ. պօլիսի մէջ, պիտի նպաս-
տեն ազատելու հայ ազգը նոր ոճրա-
փորձերէ:

Առաջին անգամը լինելով, մեր եր-
կիրը ինքզինք անկարող կը գտնէ
հաւանական իր քաղաքակրթական
առաքելութիւնը թիւրքերի մէջ և
անոր կառավարիչների բարբարոսու-

թեան դէմ կանգնելու: Բայց և այն-
պէս ոչ մի առիթ չի առնուած է ցոյց
տալու հայ ժողովրդին իր գլխաւորա-
թեան և խոր համակրանքի ապա-
ցոյցը: Իր նաւարած ինքնը կրցան
մահի ճիրաններէն փրկել 5000է ա-
ւելի փախտականներ որոնք Եգիպ-
տոս տարուեցան ուր իրենց դժբաղդ-
վիճակի խոտութիւնը մեղմելու կարող
ընդունելութիւն մը գտան:

Հանրապետութեան կառավարու-
թիւնը հոգ տարած է արդէն պաշ-
տօնապէս ազգաբարեւու Քարճրա-
դոյն Գրանն որ Գաշնակից պետու-
թիւնները՝ գործուած ոճիրներին
համար անհատապէս պատասխանա-
տու պիտի բռնեն օտմանեան կառա-
վարութեան բոլոր անդամները, ինչ-
պէս նաև անոր գործակալներէն ու
լոնց որ մօտ ունենալը կոտորածնե-
րին մէջ հաստատուի: Երբ օրինաւոր
փոխարինութիւնների ժամը հնչէ,
Ֆրանսան չպիտի մօտեցնէ հայ ազգի
կրած ցաւալի փորձանքները և, իր
զաշնակիցների հետ համաձայնու-
թեամբ, հարկ եղած միջոցները ձեռք
պիտի առնէ ապահովելու համար ա-
նոր խաղաղութեան և յաւաքիմու-
թեան կեանք մը:

Ընդունեցէ՛ք, Տիար ծերակուտա-
կան, բարձր ակնածութեանս հա-
ւատարմը:

Ա. ՊՐԻՍՄ

ՅԻՄՆՈՒՆ ՄՏԱՆՈՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱԿՐԱՆՔԻ ՅՈՅՅԸ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

Հայութիւնը անգամ մը ևս փառաւոր-
ւեցաւ նոյնմբեր յի կերակի օրը:

Մշտանի վիպասան Պաղպաղի բնակած
տունը, որ ծախու առնուած է իր հիւ-
ցողներու կողմէ և Պաղպաղեան թանգա-
րանի է վերածուած, իր մէջ պարունակե-
լով Պաղպաղի կարասիներ, մատենադա-
րանը, ձեռագիրներ և այլն, այժմ կը
ծառայէ գրական և գեղարուեստական հա-
ւաքումներու:

Այս տան վարչութիւնն է որ Հայոց ի
յարգանս ցերեկոյթ մը կազմակերպած էր:
Որոշեալ ժամանակէն շատ առաջ տեղերը
զբաղուած էին արդէն և շատերը ոտքի

Բ. Ա. Ն. Ա. Ս. Ի. Բ. Ա. Ն.

ԵՐԱՋՆԵՐԻՍ ԹԱՂՈՒՄԸ

Աղջամուղջին՝ Թողի քաղաքն ու իմ տուն,
Գիշերն ամբողջ դեղերեցայ, չեղայ քուն
Եւ հայեացքս չի հանդիպեց աստղերուն:
Յուզարկաւոր մ'էի երեկ իրիկուն:

Թըմբիների ծառուղից ելայ վեր՝
Մերձ դեղեկտ, մերձ քայլերով անվեր,
Մութը թանձր էր, միակ էի, անըստուեր:
Յուզարկաւոր մ'էի երեկ իրիկուն:

Անցայ դաշտեր, ջրեր, կամուրջ ու բլուր,
Ներհող ծաղկանց ցայանցի ոչ մի լուր,
Դալարիներն բոլոր ըրի առաւոր:
Յուզարկաւոր մ'էի երեկ իրիկուն:

Հորիզոնում ոչ մի աստղ չի պըպըլաց,
Գորովաւորի սիրտը վաղուց էր փրած,
Գիշերն ամբողջ քեզ համար եւ եղայ լաց:
Յուզարկաւոր մ'էի երեկ իրիկուն:

Հանապարհին պատանեցի գեփուլին՝
Երազների միշտ մըտերիմ իմ հիւրին:
« Կորի՛ր, ասի, էլ քեզ հաւատալ չէ՛ դիւրին... »
Եւ իրանից երեկ գիշեր զըզուցի:

Ձի լըսեցի առուակների մըմուղջին,
Նրանց չասի մընաք բարով մը վերջին:
Սարսուռ թողին վերաս շոճին ու նոճին:
Ես սըզաւոր մ'էի երեկ իրիկուն:

Խոր ընկացող թըռուկները անտառին
Տերեւների խըշըտոցի ձայնն առին:
Բայց ընկացող իմացան չարն ու բարին
Թէ տարաժամ համբողջ մ'էի մըտերիմ:

Անտես արի մեր ծառերը անուանի,
Որը տարիներ մեզի եղան հովանի:
« Վաղուան խորշակ թող ամէնը տապալի »
Գընում էի երազներս թաղելու:

Լուռ կանգ առի ցուրտ քարայրիմ առաջ,
Կուրծքէս թըռաւ մի վիրաւոր, խոր հաւաչ
Եւ ուշադիր նայեցի ես ձախ ու աչ,
Դամբարանի շատ մօտն էի ես կանգնած:

Հազիւ քայլըս ուղղեցի դէպ' անցքը բաց,
« Կա՛ց կամ մեռի՛ր » ձայն մը խորխոր որ-
տաց:
« Ինձ պահապան դըրեց այստեղ մեր աստ-
ւած... »

« Ներսը հանգ չու՛մ եւ երազներս մարդ-
կային... »

« Երկնի արեւն իսկ մուրացկան մ'է այստեղ,

« Նախատակած ենք լուսիններն էլ անմեղ,
« Չեփիւռ, ծաղիկ, թիթեւ, չափերու կանթեր... »
« Բոլորն այստեղ շիրմի տակ են, իմացա՛ր »

« Ապառաժէ կերտած ենք մենք լոյս, հա-
ւաչ,
« Յոյս ու երազ մեզ համար են անձնանց:
« Խորշակն այստեղ չի՝ թողել ոչ մի կանաչ,
« Մոլորուած մ'ես, պետք է ես տամ քեզ
պատիժ... »

Վըշտից լեզու կարկամեցաւ. ոտիս տակ
Այս տողի տուեց գետինն այսմեղակ:
Ինձ լըքեցին իմ ոյժերը բովանդակ
Եւ հոգիս էլ անուր տանջանք մ'ապրեցաւ:

Դունըր ընկայ, մագերս եղան ցիր ու ցան,
Արցունքները կոպերիս տակ սառեցան:
Դարձայ դէպի պահապանը, էլ անմայն,
« Թոյլ տուր ըսի, սիրտըս քեզի կը բանամ,

« Աղաչում եմ ականջ դիր իմ խընդրանքին:
« Հոգիս ծով մ'է յոյզի, սիրոյ պատրանքին:
« Թափուր սըրտիս լոցերը երբեք չիսխալանքին:
« Եկայ այստեղ երազներս թաղելու:

« Ապրող երազ մ'եմ դու ինձ լու ճանաչիր
« Ինչպէս առանց լոյսի, ծառը չի՝ աճիր »

« Աներազ կեանքն էլ ինձ համար է ոճիր...
« Բայց եկել եմ երազներս թաղելու »

Ոգին ասաց. « Դե՛հներս մըտիր դու ան-
վախ,
« Մէր ու երազ թաղէ անվախ մի խաղաղ:
« Չըլինի թէ մոռնաս ասես դու աւաղ,
« Զարնուրելի՛ աղետ վերադ կը բերես:

« Այս բոլորի համար քեզից իբրեւ վարձ
« Աստուած՝ կանւէ ծաղիկ կեանքիդ կէսն,
անդարձ

« Կը պարգեւէ քեզի մի սիրտ անարժարծ
« Եւ կը գընաս կ'ապրիս մի կեանք անվըր-
դուլ »

Եւ ներս մըտայ... զարնուրելի՛ մի անձաւ:
Սուգի շանթը սիրտըս կըտրեց ու անցաւ:
Նախքան ոճիրն համարելով ինձ անցաւ,
Սուրբ երազներս հոգուս առաջ կոչեցի... »

Կարծես ճակտիս դըրն շամփուր մըկկիւն
Եւ անթարթափ կեցայ, որպէս մի դահիճ:
Որ դիտում է դողդոջ զոհի արեան լիճ...
Անհուն վըշտի վերջին պահը ապրեցի

Եւ այն գիշեր երազներս թաղեցի...
... ..

Բարիկ ՀԱՅԿ-Ա. ՐԱՄ

վրայ էին. կազմակերպողները ստիպուեցան դռները գոցել և մեծ բազմութիւն մը դուռը մնաց յուսահատ:

Կազմակերպողները կը վկայեն թէ այս տան մէջ այսքան խուռնեամբ բազմութեամբ հանդէս չէր կատարուած:

Ներկայ ընտրելով բազմութեան մէջ կը նշմարուէին, ի միջի այլոց, գրական և քաղաքական աշխարհէն և Բարիկի բարձր դասակարգէն ներկայացուցիչներ, ինչպէս Մատամ Աւֆոն Ծաֆէ, Կոմսուհի տը Ժուէտ տը Բօնթիէօ, Քանդաս և Տիան Երեսփոխանները (Խորհրդարանի արտաքին գործոց յանձնաժողովին անդամներ), Լըպէկ նշանաւոր նկարիչը Լեն:

Հանդէսը բացուեց օրուան նախագահը և Պալատի արժանի յաջորդը Mr. J.-H. Rosny aîné, որ համակրական մի քանի խօսքերէ վերջ յիշեց Մ. Բէնլըվէի սա խօսքերը թէ «Եթէ Պէլճիքայի մէջ հազարաւոր զոհեր ունեցան, Սերպիոյ մէջ տասը հազարներ, իսկ Հայաստանի մէջ հարիւր հազարներ»: Ըսուած թէ ամեն յարգանքի արժանի են Հայն ու Հայաստանը և «Կեցցէ՛ տղատ Հայաստան» բացադանութիւնով հրաւիրեց օրուան ծառայողները:

Երկար ծախսարկութիւններէ վերջ բեմ հրաւիրուեցաւ յայտնի թաւջութակահար Պ. Տիրան Ալեքսանեան և Բարիկի Հայ երաժշտասիրաց խումբին ընկերակցութեամբ նուագեց «Ալագետայ» ժողովրդական երգը:

Պալատի տան համակրողներու քարտուղար պ. Էմիլ Բինեօ՝ բանաստեղծ հրապարակագիրը՝ որ հայասիրական շարք մը գրուածքներով ծանօթ է մեզի, յատուկ անցաւ և մէկ ժամու չափ ոգեւորուեց և ազդու բանաստեղծութեամբ յաղագսի և խանդավառութեամբ մէջ պահեց ունկնդիրները, արտասուքներ իջելով բոլորէն. նոյն իսկ Ֆրանսացի զինուորականներ աղու նման կարտասուէին. այնքա՛ն ազդու էր բանաստեղծութիւնը և յաղիչ:

Հայ մարտիրոսութեան և հայկական կամքի տոկոսութեան մասին անկարկ մ'ընելէ վերջ, զարկեր ի վեր Հայոց քաղաք չարչարանքները թուեց, և ըսուած թէ Հայ ազգը ի՛նչ մեծ օրինակ կրնայ հանդիսանալ իր զիմացկունութեամբ ու տոկոսութեամբ, այնքան ահաւոր չարչարանքներէ վերջ պահած ըլլալով իր ազգային ոգին և վերածնութեան յոյսը և աւելցուց թէ ի՛նչքան հրէշային և վնասակար քաղաքակրթութիւն մ'է Գերմանացոց քաղաքականութիւնը որ կուգէ փոքր ազգերը ջնջել կամ ճնշել, քանի որ փոքր ազգերը յաճախ բարոյական շատ մեծ ու թանկարժէք ոյժեր կը ներկայացնեն և պէտք են մարդկային յաստիքութեան: Անկեղծօրէն համարձակեցաւ ըսելու թէ այս պատերազմը պատիժ մ'է Ֆրանսային որ իր անտարբերութեամբ քաջալերեց համիտեան շարժերը:

Խոսնդուն բանաստեղծ հայկական քաղաքակրթութեան և մասնաւորապէս գրականութեան վրայ անկարկ մը նետեց և յիշատակեց Հայ գրականութենէն մեծ տնուններ, նոր ժամանակներու հայ գինուորական, քաղաքային, գրական և գեղարվեստական մեծ անուններ, ինչպէս Լազարէֆ, Լօրիս Ալեքսօֆ, Նուպար Բաշա, Մեքլոն Խան, Մեղրէի Բարձրունի, Ալիշան, Արովեան, Պէլճիքայի Խան և յիշատակելով նաև Ալեքսանեան և Դաւիթ մեծ արուեստագէտները, երկարօրէն կանգ առաւ անունի գործիչին պ. Արշակ Զօպանեանի վրայ և անոր գրադէսի և ազդանքի գործունէութեան զիստաւոր գիծերը ի վեր հանեց, ներբողեց անոր 20 տարիներէ ի վեր թէ Ֆրանսայի և թէ ուրիշ երկրներու մէջ Հայ ցեղը և Հայ դատը ճանչցնելու և սիրցնելու յատուկ ջանքերը. ըսուած թէ Ֆրանսական մտաւորականութիւնը

նը անոր մէջ կը տեսնայ հայ ցեղին և հայ բանաստեղծութեան մարմնացումը:

Պ. Բինեօի ծառէն վերջ, Պ. Ալեքսանեան հիացուց բոլորը իր ձեռն թաւջութակահարի տաղանդով նուագելով երկար և զգուարին կտորներ, որմէ վերջ Ֆրանսացի կարող արուեստագէտներ յաջող արտասանութիւններ ըրին:

Պ. Տրոյսօն, Պալատի տան ծերունի վերահացուն (conservateur), Պալատի մեծ յիշատակ ոգեկոչեց և յանուն Պալատի տան ողջունեց ներկայ Հայերը, հայ ազգն ու հայ դատը:

Հուսկ յետոյ ոտքի ելաւ պ. Զօպանեան և իր երկու բանաստեղծութիւնները արտասանեց, այնքա՛ն ոգևոր և այնքա՛ն յաջող որ ներկայները կը տարակուսէին անոր Հայ մ'ըլլալուն վրայ:

Իր արտասանած կտորներն էին Տաղ առ Ֆրանսա և Մաքուր ապկտը որոնք երկու նոյնօրինակ գրուածքներու հետ լոյս պիտի տեսնեն ի մօտոյ գրքոյի մը ձեռք, որոնց մէջ բանաստեղծական ոճով մը կը փառաբանուին այս պատերազմի մէջ Ֆրանսայի ցոյց տուած ազնիւ ու կտրիճ հոգին: Խանդավառ ծափերէ վերջ պ. Զօպանեան յանուն Հայութեան շնորհակալութիւն յայտնելէ յետոյ ներկայներուն, գնահատեց Պ. Էմիլ Բինեօի ծառին գերազանցապէս ազնիւ և ճշմարտապէս ֆրանսալուսն ոգին, նաև այն վեհ համարձակաստեղծութիւնը որով պ. Բինեօ իր երկերը կը դատաւարաւորուած թէ մենք չենք կրնար ամբողջովին համաձայն ըլլալ այդ բանին, քանի որ պաշտօնական աշխարհէն դուրս Ֆրանսայի ուղեղը և սիրտը կազմող անձնաւորութիւններ ջերմօրէն պաշտպանեցին մեր դատը և եթէ չի կարողացան ալ ձեռք ձգել այն բոլոր արգիւնքը որ կուգէին, գտնէ մեզի օգնեցին մեր բարոյական կորովը և հաւատքը ամուր պահելու մէջ:

Ուշ էր արդէն երբ վերջացաւ այս յուզիչ հաւաքումը: Գոհ տպաւորութեան տակ մեկնեցանք սրահէն, որու մուտքի բոլոր հասոյթը յանձնուեցաւ Բարիկին գացած Հայ կամաւորներու գոմիղէին:

Տօքթ. Լեւոն ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

Կ.ՊՈԼՍԷՆ ԻԶՄԻՐ-ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ

«Հոբելան»-ի Թղթակիցը Էրզրումէն սկստ. 2/15ին հաղորդած է հետևեալը.

Վերջերս Ճապոնացիներ կողմը ուսուցող զօրքի կողմից գերեւել են Կ.Ս. և Ե.Ք.:

Օգտուելով առիթից, ուղեցի տեղեկութիւններ պ. Կ. Ս. Ից, Միլան, Ղեմաքի և այլ վայրերու տեղահան. ւած ժողովրդի դրութեան մասին:

Հնարաւոր եղած չափով կը տամ այստեղ սպայի յուշատետրի համառօտ պատմութիւնը:

I

Կ.պոլիս. — Հայ հասարակութեան յայտնի է, որ 1915 թ.ի ապրիլի 10ին շտաբի երեկոյեան թիւրքաւառաւորութիւնը դաւադրութեամբ մը ձերբակալեց թրքահայ մտաւորականութեան լուսագոյն ուժերը և աքսորեց զանոնք երկրի խորքերը. առնոցմէ մաս մը ապանւեցան չիթա. ներու կողմէն, և մաս մ'ալ կը հեծն բանտի մութ ու խոնավ անկիւնները:

Այդ ձերբակալութիւններուն յաջորդեց Պոլսոյ մէջ գտնուած պանդուխտ հայերու տեղահանումը. սրահը

կուղարկէին, իւր թէ իրենց ծնունդավայրը, բայց հազիւ Պոլսից մի քիչ հեռացած, կենթարկւէին ժանդարմներու և չիթաներու յարձակումներուն. շատ քչերն են, որ կարողացած են մազապուրձ ազատիլ այդ բոլորներէն:

Մինչև այսօր հայ իրականութեան մէջ բաղդաւոր համարուած հայ վաճառականն ևս ենթարկուեցաւ այս համատարած գուլումին. դորահաւաքէն անմիջապէս յետոյ կառավարութիւնը զօրքի կարիքներէ համար գրաւեց հայ վաճառականներու ապրանքները, մեծագոյն մասը անպէտք բաներ զօրքի համար, և այդպէս սխալմամբ տիկ կերպով շարունակեց իր գործը մինչև հասցուց անանկութեան դուռը: Պոլսոյ մէջ կը հանդիպէք շատ քիչ վաճառականներու, որոնք կարողացել են քիչ թէ շատ քարշ տալ իրենց գոյութիւնը. շատերը աւուր հացի կարօտ մնացած են:

Միջակ դատակարգի հայ ընտանիքները զրկւած լինելով իրենց տան աշխատող ձեռքերից, նախապէս թըշտառութեան մատնուած են, ծախած են իրենց ունեցածի վերջին մնացորդները:

Այս վերջերս երբ ստիկանութիւնը զբաղման ուղին չունեցաւ, սկսաւ հայ տիկնանց և օրտորաց միութիւններով գրաւուել, ձերբակալեց շատ շատերը այդ միութեանց անդամուհիներէն և աքսորեց ու բանտարկեց զանոնք:

Բանտըմա. — 1916 թ.ի մայիսի սկիզբներն էր երբ Պոլսէն մեկնեցայ զէպի Իզմիր. առաջին այցելած քաղաքս եղաւ Բանտըման, Մարմարա ծովի ափին, գեղեցիկ քաղաք մը ուր նախապէս մեծ թւով հայ վաճառականներ կային. երբ քաղաքս հիւայ, առաջին գործս եղաւ հայ մը գտնել և մի քիչ տեղեկութիւններ քաղել անցեալի կատարածներու մասին: Բանտըմայի մէջ գտայ մօտաւորապէս 80-100 հայ կաթողիկէ ընտանիքներ, որոնք բաղդի բերուածով կարողացել էին մնալ հոն. իսկ լուսաւորչական հայերը բոլորն ալ աքսորուած են. շատ քիչ թւով միայն հայ զինուորի ընտանիքներ կը բնակէին իրենց իրաւութեան մէջ, վաճառականներու խանութները իրենց բոլոր կարգ ու սարքով յանձնուած են տեղացի թիւրք տարրին, իսկ անային կահկարասիքը հաւաքած են մի երկու վայրի մէջ և շարժւայ մէջ որոշուած օրերուն աճուրդով կը ծախեն:

Մայիսի 9ին Բանտըմայէն մեկնեցայ Իզմիր. երկաթուղիի գծին վրայ կը գտնուէ թրքական Պալ Բէսիր քաղաքը. հոն գտնուող փոքրաթիւ հայութեան երկտասարդութիւնը մաս մը զինուորադրած և մաս մ'ալ աքսորած են, կը մնան ծերեր, կիներ և երեխա.

ներ. ասոնց արգելւած է շրջակայ գիւղերը երթալ և առևտուրով պարապիլ, իրենց օրապահիկը ճարելու համար. ուրեմն սրանց էլ կարելի է անւանել տեղւոյն մէջ աքսորուածներ: Նոյն դրութիւնը նաև իզմիրի շատ մօտիկ Մադիսայի բնակչութեան մասին:

Մայիսի 10ին հասայ Իզմիր. փոքր Սիւրայի տանաւորածառաչոյ՝ քաղաքը, Նախ այցելեցի հայոց եկեղեցին. առաջին անգամ կը հանդիպիմ առևտրով Անտառլի մէջ միակ եկեղեցուն, որը կարողացել է պահել իր սրբութիւնը. իզմիրի հայերը կը արնան իրենց հին վիճակին մէջ, չնայ հիւ տեղւոյն կուտակալ Բանտըմա շային, բայց հոս ալ հայ տարրի գէթ որոշ կաշկանդումներ կային, օրինակ վաճառականներին չէին թողնիր շրջակաները գնալ և իրենց անտարա կան գործերը կարգադրել: Տեղացի ժողովուրդը, հայ, յոյն, լիւիւք և մաս մ'ալ երուպացիք, գիշերները անքուն կանցնեն, որովհետեւ գոյնակիցների օգնուները միշտ ռումբեր կը ձգեն քաղաքին վրայ, մեծ վնասներ պատճառելով:

Մայիսի 20ին Ֆրանսական մարտանաւը յաջողութեամբ ուղևորուեց Այա-Սուլուգ և Ազիլիէյի միջև գլուխու երկաթուղու կառուցման ապա միտիւրի վերածեց Գուշ Ատաք ծովեղերեայ գեղեցիկ գիւղաքաղաքը: Յունիսի 18ին կաթիկոսեան ճակատը մեկնելու հրաման ստացաւ մեր գիւղիան: Երկաթուղով մեկնեցանք. առաջին իջևանիս եղաւ Գարա Հիսարը. երկաթուղու մի քանի հայ պաշտօնեաներու հետ տեսակցեցայ, պատմեցին ի՛նչ որ քաղաքի հայ բնակչութիւնը բոլորովին տեղահան են արեր. միայն Նիկիմիդիոյ շրջանէն գաղթած մի քանի հարսներ, երեխաներ և ծեր կիներ կային, որոնք բացօթեայ կապէին կայարանի շուրջը՝ անօթի, ծարաւ, մեղկ վիճակի մէջ. բոլորի ա. մուսիները և հայերը զատեր ու անորոշ ուղղութեամբ տարել են. . . ոչ մի լուր անոնցմէ:

(Շարունակելի)

ԿԱՐԴԻՆԱԼ ՄԷՐՍԻԷԻ
ՀՈՎՈՐԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹԸ

Պէլճիգացի անուանի հայրենասէր կարգինալ Մէրսիէ որ իր ժողովրդի իրաւունքները պաշտպանել ուղղուն համար գերման բռնապետութեան կողմէն ճնշումների ենթարկուեցաւ և Հռոմի Ս. Պապին միջամտութեամբ հաղիւ ապառուեցաւ Գերմաների ճիրաններէն, վերջերս Պէլճիքին հովուական թուղթ մը ուղղած է ուրով կը յորդորէ իր ժողովրդին համբերութիւն ունենալ, չկորցնել վստաւ և խիստ փորձանքներին տակաւ համար իր բարոյական և կրօնական զգացումներին ոյժ տալ:

Հայերէն Տպարանի Մ. Փոքրոզեանի
Le Gérant : François CARRIÈRE.
Marseille. — Imprimerie du Midi